

MEMORANDUM ZAGREBAČKOG SAVEZA ORGANIZACIJE ISELJENIKA IZ 1934. O NJIHOVOM KAPITALU U JUGOSLAVIJI I TRAŽENJA ZAŠTITE TOG KAPITALA

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

“Memorandum Saveza organizacije iseljenika za zaštitu nacionalnog kapitala” od listopada 1934.” potpisan od Milana Marjanovića, važan je dokument o kapitalu naših emigranata koji je ušao u zemlju poslije 1918. godine s traženjima da se taj kapital štiti u bankama najstrožim mjerama.

1.

Pitanje ušteđevina iseljenika, odnosno priliv iseljeničkog novca u njihovu domovinu bilo je vrlo važno pitanje koje je uznemirivalo socijalnu a i političku scenu u Kraljevini Jugoslaviji u čitavom međuratnom razdoblju. Nepotpuni podaci o zaradama naših iseljenika kao i slanje novca preko novčanih zavoda, pošte ili poštanskih štedionica onemogućavali su točnu spoznaju o tim zaradama, ali je propast pojedinih banaka i propast iseljeničkih štednji u njima izazivala velik strah i tijekom velike svjetske krize gotovo obustavila slanje iseljeničkih doznaka u zemlju.

Dokument koji donosimo u prilogu je izvanredno značajan. Njime se ukazuje koliko je korist matična zemlja imala od iseljenika, a s druge strane daje se vrlo kvalitetan prijedlog kako da se reorganiziraju domaće banke kako bi bile zaštićeni štedni ulošci, te se čak vrlo demokratski traži da u ravnateljstvu predstavnici ulagača budu zastupani u istom broju kao i dioničari, te da se poslovanje banaka kontrolira od Ministarstva financija.

Iseljenički pisac i statističar Arthur Benko Grado Bojnički radeći kao predstojnik državne iseljeničke službe u Pokrajinskoj vladi u Zagrebu pisao je još 1921. do 1923. u “Jutarnjem listu” kolumnu “Naši iseljenici” koja je pokazivala želje naših iseljenika da se jače vežu uz domovinu. Benko je prvi započeo prikupljati podatke o slanju iseljeničkih doznaka dok je radio od 1922. do 1924. u iseljeničkoj službi Hrvatskog radiše, a to nastavlja radeći do 1932. i u Iseljeničkom komesarijatu u Zagrebu kada je ovaj postao centralni iseljenički ured za

jugoslavenske prostore. On je započeo prikupljati podatke o našim emigrantima u svijetu, ali je uspio izdati samo "Kanadsku enciklopediju" (1930). Benko je kao stručnjak znao kako veliki doprinos daju iseljenici uravnoteženju državnog proračuna.

No svi izvještaji o količini novca koji je pristizao u Jugoslaviju bili su samo aproksimativni. U rujnu 1928. Iseljenički komesarijat je prvi puta izvršio jednu kalkulaciju koliko je iseljeničkog novca stiglo u Jugoslaviju tijekom 1927. godine, uračunavši da uračuna sve moguće načine prilive novca. Iskazujući da je ovo samo djelomično točno Iseljenički komesarijat u Zagrebu je naveo da je da je preko banaka poslano 1927. godine u domovinu oko 12,500.000 dolara, i to iz Amerika 11,579,714 dolara, iz engleskih kolonija (bez Kanade) 250.000 dolara, a iz Europe od stalnih iseljenika i sezonskih radnika 701.750 dolara. Preko Poštanske štedionice stiglo je 626.376 dolara, preko brodarskih društava 540.600 dolara. U pismima su - prema procjeni - iseljenici poslali 7,750.000 dolara, a lično donijeli 1,191.100 dolara. Pretvoreno u dinare u platnoj bilanci države za 1927. godinu prinosi iseljenika činili su 820,610.240 dinara, računajući dolar po službenom švicarskom kursu 56,50 dinara. Ove su svote bile mnogo manje nego što su bile one prije Prvog svjetskog rata zbog obustavljanja useljavanja u SAD-e, ali su ipak bile izvanredno značajne za cjelokupno gospodarstvo zemlje, ali je zbog situacije u zemlji i propasti Slavenske banke 1925. gdje su propale brojne teško stečene uštede naše emigranata, započeo padati interes naših američkih emigranata od vraćanja u zemlju.¹

Politika koju je vodila jugoslavenska država prema iseljenicima izazivala je kod njih sve veće nepovjerenje prema jugoslavenskim bankama. Naši emigranti u Americi ne samo da su počeli štedjeti kod američkih banaka, već su počeli podizati svoje uštede iz domaćih jugoslavenskih banaka gdje su do tada štedjeli. Ova je pojava uznemirila bankarske krugove u samom vrhu zemlje i oni su počeli pokazivati interes da povrate iseljenički novac, koji je postao važan čimbenik u narodnom proračunu, te se to nazire kroz napise u časopisu Milana Čurčina "Nova Europa" a i u 1924. godine pokrenutom časopisu "Bankarstvo" Ljubomira Kosiera. Usprkos opadanja priliv iseljeničkog novca bio je izvanredno značajan za državni proračun. Dvadeset milijardi dinara iseljeničkog novca koji su od 1919. do 1928. ušli u zemlju u znatnoj mjeri su pomogli relativnoj stabilizaciji i gospodarstva i političkog sistema.

Država je stoga priželjkivala iseljenički novac, ali se je prema njemu kojekako odnosila. Poštanska štedionica je tek 1928. povisila kamate na iseljeničke uloške od 4 na 6 %, ali je uskoro izbijanje Velike svjetske krize u Americi onemogućilo iseljenicima da nastave slati svoje uštede u zemlju, jer su se i sami suočili s problemom preživljavanja. Oni koji su ostali u poslu započinju intenzivno dizati svoje uloške iz banaka u svijetu i u Jugoslaviji, s time da ih ulažu u nekretnine i gradnju, te zlato, dakle u vrijednosti koje lakše odolijevaju prevrtljivom stanju na tržištu.

Središnja uprava Saveza organizacije iseljenika monarhističke jugoslavenske države nalazila se je poslije 1923. u Zagrebu jer se smatralo da su Hrvatska i Dalmacija područje emigracije, te da će radi toga najbolje voditi iseljeničku politiku u interesu nove države. Od Prvog svjetskog rata, kada su iseljenici mnogo pripomogli stvaranju jugoslavenske države moralnom i materijalnom podrškom.² iseljenici su smatrali da su stekli pravo da savjetuju jugoslavensku vladu kako da vodi financijsku i gospodarsku politiku. Na tom planu djeluje

1) Dinko SIROVICA, iseljništvo. U: Privredni almanah Jugoslavenskog Lloyda, Zagreb, 1928., glava X., 10.

2) Ivan ČIZMIĆ, Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918., Zagreb, 1974.

1934. i Milan Marjanović,³ kao predsjednik Saveza organizacije iseljenika u Zagrebu i Drago Andričević,⁴ koji je kao činovnik Slavonske banke 1925. gdje su propali mnogi iseljenički ulošci bio vatreni zagovornik usmjeravanja iseljeničkih kapitala ali i posebnog čuvanja iseljeničkog novca, pogotovo kada je velika ekonomska kriza uvjetovala povratak mnogih emigrant iz Amerike.⁵ Milan Marjanović je bio političar koji je tijekom Prvog svjetskog rata boravio u Južnoj Americi, skupljajući novac za Jugoslavenski odbor i stvaranje jugoslavenske države. Bio je oduševljeni Masarykovec koji je u našoj zemlji osnovao "Obnovu" kao način obnove zemlje primjenom racionalizacije,⁶ i koji je konačno bio vezan uz Beograd kada je 1931. postao upravitelj Centralnog Pressbira, postajući najvažniji čovjek za davanje vijesti svijetu o stanju u Kraljevini inozemstvu.⁷ No ubrzo se je Marjanović zavadio s kraljem Aleksandrom Karađorđevićem radi njegovog odnosa prema iseljeništvu, ili bolje reći iseljeničkim kapitalima, te se 1933. vraća u Zagreb i postaje predsjednik Središnje uprave Saveza organizacije iseljenika te je tada i napisan 23. listopada 1934. ovaj "Memorandum", pola mjeseca nakon smrti kralja Aleksandra koji je ubijen 9. X. 1934. u Marseillu. O ovom Memorandumu u našoj historiografiji nema spomena. On nije do sada nigdje objavljen iako donosi mnogo zanimljivih činjenica, mišljenja najmeritornijih stručnjaka o iseljeništvu, osobito onih koji su se bavili problemom iseljeničkih ušteda u okviru banaka. Zbog obilja podataka u Memorandumu mislim da je gotovo nemoguće predočiti vjerno podatke ovog Memoranduma u studiju koja bi bila zasnovana na citatima iz Memorandum. Stoga sam se odlučila na cjelokupnu objavu ovog Memoranduma.

"Memorandum Saveza organizacija iseljenika za zaštitu nacionalnog kapitala" koji donosimo u prilogu, sadrži mišljenje i prijedloge Središnje uprave Saveza organizacije iseljenika upućene Jurju Demetroviću, koji je od 27. siječnja 1934. do 20. prosinca 1934. bio je ministar trgovine i industrije.⁸ Demetrović je zamoljen da se pri donošenju Zakona o bankama vodi

3) Milan Marjanović (Kastav, 12. V. 1879. - Zagreb, 21. XII. 1955.) Zbog spaljivanja mađarske zastave 1895. bio je istjeran iz gimnazije u Rakovcu, te odlazi u Prag gdje polazi trgovački tečaj. Bio je jedan od najaktivnijih novinara i publicista Hrvatske. Sudjelovao je u pokretu 1903.. Na početku Prvog svjetskog rata interniran je u Kastvu, a onda i zatvoren u Ljubljani i Zagrebu, te bježi u Pariz, Rim i London, a onda odlazi u Južnu Ameriku gdje prikuplja od iseljenika sredstva za stvaranje Jugoslavije. Po povratku u zemlju osniva organizaciju "Obnova", koje je trebala djelovati poput Masarykove Akademije rada. Bavio se snimanjem filmova i djelovao na razne načine. G. 1941. Talijani su ga internirali. G. 1951. postao je predsjednik Jadranskog instituta JAZU u Zagrebu.

4) Drago Andričević (Viganj na Peļjeću, 9. VIII. 1892. - Zagreb, 30. V. 1974). Završio je studij ekonomije u San Franciscu. Radio je u velikim novčarskim zavodima i bankama. Na poticaj Milana Marjanovića vratio se je u zemlju da pomogne obnovi zemlje, te se nakon kraćeg rada u jednom bankarskom zavodu u Ljubljani zaposlio u slavonskoj banci radeći tu do njene propasti 1925. godine. Od tada radi u iseljeničkom komercijatu u Zagrebu preuzevši zadaću Arthura Benka Grada Bojničkog. Bio je dugo godina tajnik Saveza organizacije iseljenika u Zagrebu. Objavio je u Ljubljani 1923. knjižicu "Uzroci našeg diskredita u Americi". S Jakovom Dragičevićem i Martinom Glavinom objavljuje u Zagrebu 1925. knjigu "O radu za slobodu Jugoslavije". G. 1931. objavio je "Propise i upute za iseljenike s podukom u engleskom i njemačkom jeziku. (Zagreb, 1931., Iseljenička biblioteka br. 8).

5) Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Djelovanje velike ekonomske krize na migraciona kretanja jugoslavenskih naroda. U: Svetska ekonomska kriza 1929.-1934. i njen odraz u zemljama jugoistočne Evrope, Beograd, 1976., 337-366.

6) M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Češko-jugoslavenske veze na privredno-racionalizatorsko i socijalnom području od prvoga svjetskog rata do velike svjetske krize. Časopis za suvremenu povijest, 18/1986., br. 2, 10-13.

7) Marjanović je uskočio na mjesto novinara i vlasnika Jugoslavenske štampe Antuna Schlegla, koji je 1929. ubijen u Zagrebu.

8) Juraj Demetrović (Jastrebarsko, 11. IX. 1885. -). Gimnaziju je polazio u Zagrebu i u Bjelovaru. Pravni fakultet završio je u Zagrebu. Od 1907. do 1914. bio je urednik dnevnika "Slobodna riječ", te je kroz taj list utjecao na jačanje jugoslavenske ideje u redovima socijaldemokrata. Tijekom 1919. i 1920. bio je povjerenik

računa o interesima iseljništva, tj. o zaštiti iseljeničkih uloga u bankama. Možda je ovaj Memorandum i bio uzrok da - iako je u svibnju 1931. donesen Zakon o novcu - da ni do 1941. nije donesen Zakonom o bankama, jer bankari nisu htjeli imati zakon koji bi ograničavao njihove slobode u raspolaganju bankarskim kapitalom i bilo im je dovoljno i ono što je uvelo Ministarstvo financija. Prijedlozi, zapravo zahtjevi iseljenika iz Jugoslavije bili su takovi da bi bankari morali promijeniti svoje ponašanje, ovisno o udjelu iseljeničkog kapitala u svojim bankama.

Memorandum je bio upućen ministru trgovine i industrije u Beogradu Jurju Demetroviću, a popratni dopis je potpisao Milan Marjanović kao predsjednik i Drago F. Andričević kao tajnik Izvršnog odbora Saveza organizacije iseljenika u Zagrebu.

Kako bi imao veću snagu Memorandum je bio potpisan od određenih iseljeničkih organizacija u domovini i od iseljeničkih organizacija u iseljništvu.

Iz Memoranduma se može doći do niza zanimljivih podataka kojima su raspolagali samo stručnjaci. Podatci se mogu dobiti o broju iseljenika, njihovim zaradama i potrošnji u Americi, a onda to uspoređeno sa zaradama i potrošnjom radnika u Jugoslaviji, te razmišljanjima sastavljača memoranduma gdje je iseljenički novac koji je stigao u zemlju završio. Naziru se mnogobrojne zamke u koje može upasti iseljenik odnosno štediša zbog loše sastavljenih, odnosno lažnih bilanci mnogih banaka i tvornica, koje su prikazivale tvrtke pred stečajem kao zdrava poduzeća, te su tako mnogi bespovratno izgubili mukom stečeni novac.

Sastavljač(i) Memoranduma znali su dobro što su pisali i mislim da mi nemamo niti jednu tako kvalitetnu analizu na temu iseljeničkih doznaka i zarada u odnosu na banke. Ne vjerujem da su čitav Memorandum mogli sastaviti samo Marjanović i Andričević. Mislim da je Memorandum nastao radom jedne skupine bankarsko-gospodarskih stručnjaka u Zagrebu među kojima se nalazi možda i Dušan Plavšić i Ivo Belin koji je od 1926. do 1936. bio docent na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi u Zagrebu i koji je 1933. sastavio elaborat "O sanaciji našeg novčarstva", a koji također traži da prestane "nejednako tretiranje" srpskih od hrvatskih banaka, tražeći da Narodna banka vodi jednakog računa o kreditnim potrebama svih dijelova države prema njihovoj privrednoj snazi.⁹ U svakom slučaju ti su se stručnjaci kretali na relaciji Beograd - Zagreb, ali i Zagreb - Pariz, Zagreb - London, te Zagreb - New York. U Memorandumu ima mnogo zanimljivog i za današnje stanje, a neki su prijedlozi toliko zanimljivi da se čini kao da su pisani u današnje vrijeme i za naše potrebe.

U tekstu Memoranduma koji se objavljuje u prilogu nije ništa mijenjano, osim što je tekst nadopunjen posebnim bilješkama koje se nalaze na kraju Memoranduma.

za narodno gospodarstvo u pokrajinskoj vladi za Hrvatsku i Slavoniju, a nakon Vidovdanskog ustava imenovan je za prvog namjesnika za Hrvatsku i Slavoniju, preuzevši smanjenu ulogu ukinutog položaja bana. Pao je u nemilost vlasti zajedno sa Svetozarem Pribičevićem kao član njegove stranke, no nakon proglašenja šestosiječanjske diktature priključio se Živkovićevoj vladi, te se sve do 1934. zadržao na ministarskim mjestima. Bio je od 1933. do 1938. predsjednik Jugoslavenske narodne stranke, te je tražio u tom vremenu decetizaciju gospodarstva i depolitizaciju državnih uprava. Iako se za vrijeme Drugog svjetskog rata nije politički eksponirao bio je 1945. osuđen od partizana na smrt. (T. Delibašić, Juraj Demetrović, Hrv. biog. leksikon, 3, Zagreb, 1993., 288-289.)

9) ????????

2.

“Memorandum Saveza organizacije iseljenika za zaštitu nacionalnog kapitala.”¹

Uvod

Mi smo pomogli ovu našu narodnu državu krvlju i novcem. Novcem i direktno, dajući obilno Jugoslavenskom odboru u Londonu i drugim ustanovama za vrijeme Rata i poslije njega, svega nekoliko stotina milijona dinara; i indirektno, prelijevajući postojano kroz šezdesetak godina (naša sredstva, nadopuna MKD) u našu narodnu imovinu i naš narodni dohodak. **Od ujedinjenja do početka 1934. iznosio je priliv iseljeničkog novca okruglo deset milijardi dinara.** Ako priračunamo k tomu i iseljenički novac koji je još prije Rata unišao u države, odnosno zemlje i pokrajine koje danas čine Kraljevinu Jugoslaviju, može se ukupna svota, koja je u obliku iseljeničkih uštednja kroz posljednjih šezdeset godina poslana odnosno donesena u Jugoslaviju, procijeniti na 30 milijardi dinara. Od Ujedinjenja do danas primljena svota od 10 milijardi dinara je točna. Ona proizlazi i iz međunarodnih migracionih platežnih bilanca koje se od 1926 ovamo redovito i detaljno izraduju u Iseljeničkom komesarijatu u Zagrebu: i iz slijedeće kalkulacije.

Prema posljednjoj statistici bilo je učlanjeno samo u našim **centralnim** potpornim organizacijama u Sjedinjenim Državama godine 1931 godine 184.709 **odraslih** članova. Ako za podlogu naše kalkulacije odbijemo na fluktuacije članstva kroz 15 godina 35.000, dobivamo okrugli broj od 150.000 odraslih članova. Prema statistici, koju su nedavno objavili Mladineo-Andjelinović u New Yorku,² bilo je u Sjedinjenim Državama godine 1931. /godine/ 900.000 Jugoslavena triju generacija, od toga 350.000 prve generacije, dakle direktni iseljenici, 350.000 druge i 200.000 treće. Prva generacija sastoji se pretežno od muškaraca. Ako računamo prema zvaničnoj američkoj Statistici rada da je zarada tih 150.000 lica iznosila od Ujedinjenja do početka 1934. prosječno za kvalifikovane, priučene i nekvalifikovane radnike \$ 3 na dan, to ta zarada iznosi mjesečno za 24 radna dana \$ 72. Prosječne nadnice industrijskih radnika kretale su se u Uniji od 1919-1933., prema statistici Federalnog bureau-a rada, između \$ 3,64 kao najniže u godini 1933. i \$ 4,97 kao najviše u godini 1929. Mi smo, dakle, uzeli kao podlogu naših kalkulacija nadnicu **ispod** najniže prosječne i to s razloga što je procenat nekvalifikovanih, dakle slabije plaćenih radnika, medju našim iseljenicima, velik. U pogledu troškova života, zastupamo stanovište da svaki iseljenik nosi sa sobom **svoj** nacionalni, dakle u našem slučaju jugoslavenski standard života, koji samo **prilagodjuje** prilikama u zemlji. U onom času kad je iseljenik počeo na tom standardu štogod bitno da mijenja, počeo je proces asimilacije. Držimo, dakle, da je ispravno da u našem izlaganju za podlogu naših kalkulacija uzimamo troškove života koji odgovaraju životnom standardu muškog odraslog jugoslavenskog radnika. Minimalni troškovi života, na temelju standarda jednog odraslog neoženjenog jugoslavenskog

1) Memorandum je pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u ostavštini Dušana Plavšić, kut. 19, predmet 114. Bio je upućen od Izvršnog odbora Saveza organizacija iseljenika iz Zagreba na ministra trgovine i industrije pod br. 969-23. X. 1934. sa slijedećim tekstom: “Čast nam je u prilogu dostaviti vam “Memorandum Saveza Organizacija Iseljenika za zaštitu nacionalnog kapitala” u kojemu su iznesena mišljenja i prijedlozi potpisane središnje Uprave, s molbom da se pri donošenju zakona o bankama svrati pažnja Kr. vladi na važne interese našega iseljeničtva, a kako bi se u prvome redu zaštitili iseljenički ulozu u bankama.” Dušan Plavšić je bio komesar za banku u Savskoj banovini, pa su stoga njemu upućivani svi takovi predmeti, a ovaj mu je vjerojatno poslao Juraj Demetrović, s kojim je i ranije surađivao u novčanim i bankarskim pitanjima.

2) Ivan Mladinco, Berislav Angjelinović, Statistika o iseljeničtvu. U: Jugoslavenski almanah, New York, 1933. Angjelinović je objavio 1937. prilog “Naši američki iseljenici i veze s otadžbinom” u beogradskom listu “Javnost”.

radnika, iznose, prema izračunavanjima revije INDEX,³ \$ 60 mjesečno. Pretičak zarade iznosi, dakle \$ 12 mjesečno ili \$ 144 godišnje po licu. Uzmimo da je svaki od tih 150.000 odraslih članova naših potpornih organizacija od pretička od \$ 12 potrošio u samim Sjedinjenim Državama polovicu, dakle \$ 6 za razne investicije, naročito kupnju vrednosnih papira, nabavu nekretnina, placemente u vlastitim poduzećima ili za veći komfort života, ostaje \$ 6 kao **čisti** pretičak koji je dotičnik slao ili ponio sa sobom u domovinu. Godišnje čini to \$ 72, dakle za 150.000 lica \$ 10,000.000, ili kroz 15 godine, od Ujedinjenja do početka 1934. \$ 162,000.000. Ako uzmemo da je prosječni tečaj dolara od Ujedinjenja do početka 1934. iznosio 56 dinara, onda to odgovara ukupnoj svoti od Din. 9.072,000.000. K tomu se može dodati još 928,000.000 dinara, kao uštednje koje su poslone odnosno donesene u Jugoslaviju iz ostalih krajeva svijeta, što ukupno čini svotu od deset milijardi dinara.

Sinteza našeg nacionalnog kapitala.

Nacionalni kapital ima tri velika vrela: uštednje vlastitih pripadnika u domovini; uštednje iseljenika u svijetu; i strani kapital, bilo u obliku zajmova, državnih i privatnih, bilo u obliku investicija u domaćoj privredi. Velika je razlika između uštednja iseljenika u svijetu i uštednja u domovini. U svijetu omogućena je štednja diferencijom između standarda iseljenika i domorodaca. Pošto su nadnice prilagodjene mnogo višem standardu života domorodaca, to može iseljenik diferenciju između troškova **svoje**ga životnog standarda i nadnice koja odgovara **višem** životnom standardu domorodaca da uštedi i pošalje ili donese u Stari Kraj. Tu treba, u ostalom, uvažiti da je mnogo iseljeničkih uštednja, uloženi u domovinskim bankama, izgubilo prvobitno lice iseljeničkog novca. Ako djeca, žena ili rodbina iseljenika, kojima on šalje novac u Stari Kraj, jedan dio tog novca ulože u banku; li ako povratnik kupi kuću ili zemlju, a prodavač kupovninu uloži u banku; ili iseljenik osnuje kakvo poduzeće, a onda njegovi namještenici ulažu višak svoje zarade u banku: sve je to u stvari **iseljenički** novac. Prema tome ima iseljenički novac svoj udio i u štednjama učinjenim u domovini. Iseljenički novac nije, naravno, pao u tresore Narodne Banke. On se je poput kiše prosuo po cijeloj zemlji i podigao vrijednost seljačkih posjeda u obliku raznih investicija, a podigao je i kupovnu snagu žiteljstva, naročito po velikim središtima migracije, što je išlo indirektno u prilog cijeloj narodnoj privredi.

Uštednje u Starom Kraju, ukoliko dolaze iz redova najamnih radnika svih kategorije, ne tek ni iz kakove diferencije između standarda života i nadnice koja je, u ovom slučaju, prilagodjena životnom standardu zaposlenog **domaćeg** radnika, u mnogim granama privrede pače odmjerena **ispod** toga standarda, tako te radnik mora da otkida od svojih usta, ako hoće da uštedi jedan dio svoje zarade, zvane da posluži kao priliv našem nacionalnom kapitalu. Prema statistici Narodne Banke, iznosile su uštednje, uložene u našim privatnim bankama, posljednjih godina prosječno oko 14 milijardi dinara. Narodni dohodak Jugoslavije procjenjivan je 1927. na 69,8 milijardi dinara. Iseljenik je uštedio od svoje zarade (\$ 12 do \$ 72) 15,66 %. Štediša u domovini uštedjuje manje. Uzmimo da je uštedio samo 3 % od svoje zarade, dakle za 4/5 manje od iseljenika. Ako računamo da je narodni dohodak, kroz ovo 15 godina, iznosio prosječno 60 milijardi dinara, **to bi domaće uštednje svih kategorija štediša činile 1,8 milijardi dinara godišnje, ili kroz 15 godina 27 milijardi.** Dok od ukupnog broja Jugoslavena od 13 milijona otpada na 1 milijun iseljenika okruglo 8 %, otpada od 37 milijardi dinara ukupnih uštednja na iseljenički novac od 10 milijardi 27 %.

3) Arthur Benko Grado (Ogulin, 6. VI. 1875. - Zagreb, 10. VII. 1946) uređivao je statističku reviju "Indeks" od 1927 do 1941. a od 1927. do 1931. i tromjesečnik "Saopćenja o pitanjima migracije te su obje revije izlazile na hrvatskom, francuskom i engleskom jeziku.

Strani kapital povećava - kao što je već gore spomenuto - čisti nacionalni kapital prilivom zajmova, državnih i privatnih, i investicijama. Državni zajmovi, kontrahirani poslije rata u inostranstvu, iznose okruglo 6 milijardi dinara. To su I. i II. tranche-a Blairovog zajma od 2,5 milijardi dinara.⁴ 5 postotni francuski zajam od godine 1924. od 589 milijuna,⁵ Kreugeorv dolarski zajam od 1928. od 1,2 milijarde⁶ i francuski stabilizacioni zajam od 1931. od 1,3 milijarde.⁷ U našoj privredi investirano je od prilike 4 milijarde i 260 milijona dinara, od toga u bankama okruglo 500 milijona, a u industriji 3760 milijuna. Od investicija u industriji otpada u milijonima dinara na: Francusku 800, Englesku 700, Austriju 500, Švicarsku 350, Čehoslovačku 300, Ameriku 300, Belgiju 250, Mađarsku 200, Njemačku 180, Italiju 100, Švedsku 50 i Poljsku 30. Ako k tomu dodamo gore navedenih 6 milijardi koje je Jugoslavija primila u obliku zajmova, rezultira ukupna okrugla svota od 10 milijardi dinara. **Inostranstvo, kao cjelina, participira u privrednom procesu Jugoslavije od Ujedinjenja do početka 1934. sa istom svotom koju su iseljenici dali Starom Kraju u svojim uštednjama.** Treba, međutim, uvažiti da od priliva stranog kapitala čistom jugoslavenskom nacionalnom kapitalu, u obliku investicija i drugih engagemenata, pretežni dio dobiti ide natrag u inostranstvo. Imamo, dakle, u jednu ruku dobitak u prilivu kapitala, a u drugu ruku gubitak u odlivu dobiti. U slučaju jednakih investicija pomoću čistog nacionalnog kapitala **sva bi** dobit ostala u domovini i time dobitak, kao uštednja, pripao nacionalnom kapitalu.

Procentualno odnosi se udio useljeničkog novca od 10 milijardi, domaćih uštednja od 27 milijardi i stranog kapitala od 10 milijardi, u nacionalnom kapitalu kao 23 : 58 : 21.

Uštedjevina iseljenika i priliv stranog kapitala su dvije glavne stavke među aktivima naše međunarodne platežne bilance. turizam i sva ostala putovanja, dakle od inostranaca u Jugoslaviji i od Jugoslavena u inostranstvu potrošen novac; i vozarina stranih ladja za robu u Jugoslaviju i jugoslavenskih ladja u inostranstvu svršavaju za period ovih posljednjih 15 godina po našem mišljenju s pasivnim saldonom.

Analiza onih triju komponenata, čija suma čini naš nacionalni kapital, kazuje nam da je iseljenički novac njegov najsolidniji i najzdraviji dio. Taj novac izvire u višku zarade, te je, prema tome, čisti kapital u smislu nacionalne ekonomije. Naš iseljenik se tu, velikim dijelom, koristi privrednom mudrošću Anglosaksonaca. Oni su si svijesni da su orijaške kapitale, nagomilane po britanskim i američkim zemljama, **uštedile** tolike generacije od pretička svoje zarade, usprkos **višeg** standarda života no i u kojeg drugog naroda na zemlji. Kako bi im se omogućile te uštednje, treba osigurati najamnim radnicima njihove visoke nadnice. U tom nastojanju treba tražiti motive zakona o minimalnim nadnicama,⁸ koji su donášani i izgradjivani gotovo isključivo po anglosaksonskom svijetu. Isti motivi doveli su i do zakona o kvoti,⁹

4) Blairov zajam je sklopljen 1922. u nominalnoj vrijednosti od 100,000.000 dolara odnosno 800,000.000 dinara za vojne nabavke.

5) 5 postotni Francuski zajam od 1923. u iznosu od 300,000.000 franaka za izgradnju prometnica./No Jugoslavija je još 1930. bila obavezna odlukom Haške konferencije kroz 37 godina otplaćivati Francuskoj svoj ratni dug od 3,500.000 zl. maraka, čija se je suma trebala odbijati od reparacijskih primanja od Njemačke koji su za Jugoslaviju na konferenciju u kupalištu Spa 15. VI. do 20. VII. 1922. utvrđeni na 6,5 % ukupne svote reparacija koje su iznosile 132 milijardi franaka u zlatu što je dogovoreno u Genevi 1922. Međutim, Nijemci su 1931. obustavili reparacije što je ojačalo krizu u Jugoslaviji.

6) Kreugeorv zajam. Radilo se i na realizaciji monopolskog zajma zaključnog u studenom 1928. u iznosu od 22,000.000 dolara putem eskonta kod firme Rotschild iz Londona koji je trebao biti upotrijebljen za likvidaciju državnih obaveza iz ranijih godina. Njegova realizacija nije uspjela.

7) Francuski stabilizacioni zajam od 1,3 milijarde dogovoren je radi stabilizacije novca, t.j. Zakona o novcu 1931.

8) Prva Uredba o minimalnim nadnicama donesen je kod nas tek 1937. godine nakon velikih štrajkova tijekom 1936 godine.

kojima je zadaća da spriječe useljavanje u masama doseljenicima našeg nižeg standarda života, koji bi pomogli da obore sadašnje visoke nadnice. Doduše u istim motivima treba tražiti i razloge da je socijalno osiguranje zakržljalo. Jer ako je najamnom radniku osigurana visoka nadnica koja mu omogućuje da uštedi dio svoje zarade, onda može **sam** da misli na budućnost. Zato vidimo da u Sjedinjenim Državama nema, osim osiguranja protiv nezgode, nikakvih drugih grana socijalnog osiguranja.¹⁰ Ako bi priliv naših iseljenika u sjeveroameričku Uniju ostao i ovako neznatan kao sada, opet treba još dugo da računamo s onim trima generacijama naše krvi u Americi koje će nastaviti da štede i koje će - kad se vrati period prosperiteta - opet obilno slati i nositi u Stari Kraj, ako budemo umjeli da si sačuvamo njihovo povjerenje.

Obrnuto je kod domaćih uštednja. Veliki dio tih uštednja otpada na mala čovjeka, seljaka, radnika, obrtnika, malog namještenika, jer mali čovjek čini jezgru štetiša u našoj zemlji seljaka i radnika. On otkida od usta. Mi tu susrećemo, dakle, paradoks da taj mali čovjek, svojim hotimice sniženim standardom života krunji nacionalni konsument kako bi, ako i nehotice i indirektno, svojim uštednjama, usredotočenim u bankama kao raspoloživi nacionalni kapital, omogućio često problematičnu produkciju i neproduktivni konsum drugima. To nije više stvaranje **čista** kapitala kao kod iseljenika koji crpu u višcima **proizvodnje**, već stvaranje surogata kapitala crpljena u manjcima **konsuma**.

A strani kapital? - inostranim zajmovima doživjeli smo, od Ujedinjenja do danas, mnoga teška iskušenja koja su časomice graničila s narodnim poniženjem. Sve peripetije koje smo prošli s Blairovim zajmom, koji je od obećanih 100 milijuna dolara spao na isplaćenih 45 milijuna, i čije akcije su sredinom decembra 1933. u New Yorku kod 8-postotnog /kamatnjaka/ spale na tečaj od 21,75, a kod 7-postotnog /kamatnjaka/ na tečaj od 18,12, dok je u isto vrijeme 4-postotni stabilizacioni francuski zajam u Parizu spao na 14,25; i sve nepovjerenje koje karakteriše konačno i onako bezuspješna pregovaranja s Rotschildovom grupom radi zajma od 50 milijuna funti¹¹ nameću nam u najmanju ruku krajni oprez kod prosudjivanja budućih mogućnosti donekle prihvatljivih stranih zajmova. A kod investicija stranog kapitala u našu privredu, ne zaboravljajmo da taj kapital teče prvenstveno u našu najnacionalniju industriju, naročito drvnu, iz koje onda našu najzdraviju krv pretiču u svoje džepove.

Zaštita našeg nacionalnog kapitala.

Sve ono što smo iskusili u ovo 15 godina od Ujedinjenja nameće nam dužnost da za vremena preduzmemo sve potrebne mjere kako bi stvaranje našeg nacionalnog kapitala favorizirali i uštednje, iz kojih taj kapital crpe, zaštitili. **Strani kapital** koji - ako proizlazi iz naših izlaganja - ni brojčano ne igra onako predominantne uloge, kako to mnogi neupućeni misle, **ostaće vazda expediens**¹² s kojim ćemo imati da računamo *faute de mieux*.¹³

S okruglo 80 %, dakle s četiri petine, upućeni smo na nas same, na iseljenički novac i domaće uštednje.

9) SAD su počele voditi restriktivnu imigracionu politiku, te su prema popisima iz 1900. odnosno 1910. ograničile 1921. i 1923. broj useljenika iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. I Kraljevina SHS donijela je 20. XII. 1921. Zakon o iseljavanju te je osnovao Iseljenički odsjek Ministarstva socijalne politike. Poslovanje istog je 1923. preneseno na Generalni Iseljenički komesarijat u Zagrebu koji je djelovao i pod nazivom Iseljeničkog odsjeka. Centar iseljeničke službe za Kraljevinu Jugoslaviju nalazio se zapravo cijelo vrijeme u Zagrebu, jer je iz Hrvatske iseljavanje i bilo najjače, a na ovu odluku je svakako utjecao i položaj Zagreba u središtu Jugoslavije.

10) Zakon o osiguranju radnika od 14. svibnja 1922. bio je vjerojatno najdotjeraniji zakon te vrsti u Europi i on je izrađen takav kako bi dokazao liberalnost i demokratičnost nove države koja vodi vclike brige o radnicima. No zakon je u praksi kršen ili nije primjenjivan.

11) Rotschildov zajam nije ni potpisan ni realiziran, jer ga je omela kriza.

12) Pogodno, prikladno. franc.

13) U nedostatku boljega, franc.

Što se tiče iseljeničkog novca, to stav, koji treba da zauzmemo, nije nikakav problem. Sve je u tome da opet stečemo izgubljeno i sačuvamo opet stečeno povjerenje iseljenika.

A s obzirom na domaće uštednje, mora nam biti konačni cilj da podignemo zaradu velikoj masi žiteljstva, kako bi gradju za podizanje nacionalnog kapitala crpla u buduće u vršcima svoje zarade, a ne u manjcima svoga konsuma. Domaćoj uštednji treba, dakle dati isti onaj karakter koji ima iseljenički novac. To je jedan krupni problem koji se neće moći prekinuti preko koljena, i koji neće potpuno riješiti ni dvije generacije. Ali on je postavljen, i na nama je svima da se njim bavimo. Jedna od najglavnijih mjera na tom putu je zaštita nacionalnih uštednja shodnom organizacijom našeg bankarstva.

Naše bankarstvo

Treba najprije da podvučemo da su naše domaće banke promašile cilj da se u njima sliju iseljenički kapitali, jer su svojim neracionálnim poslovanjem prouzrokovale mnogo slomova u kojima su upropašteni veliki iseljenički imeci.¹⁴ Mi smo imali prilike da živimo po svim krajevima svijeta, naročito po anglosaksonskim zemljama. U ovim potonjima mogli smo da vidimo kako su organizovane banke i moramo priznati da smo se divili idealnoj sigurnosti koje pružaju banke svojim klijentima, naročito po Britanskim Dominionima. Mi znamo da je organizacija banaka poput britanskih u nas nemoguća već s razloga što su banke u jednoj, kapitalom tako neizmjerne siromašnoj zemlji kao što je Jugoslavija, jedino mjesto na kojem traži kredita velika većina svih onih kojima trebaju investicioni ili obrtni kapitali. Ali baš zato, što je jagma za kapitalima, koji su se većinom iz džepova maloga čovjeka slegli u njima, veća no drugdje, treba učiniti sve što je moguće da se uštednje u bankama ne upropaste jer inače imamo dvostruki gubitak: propao je u štednji jedan dio sadašnjeg nacionalnog konsuma, a u novo ostvarenom nacionalnom kapitalu jedan dio buduće proizvodnje. S obzirom na iskušenje, koje smo mi iseljenici imali da podnesemo na vlastitim ledjima, mislimo da bi trebalo, slijedeći engleski primjer, podijeliti novčane zavode u dvije velike skupine: banke koje smiju primati štetne uloške i banke koje se smiju baviti samo ostalim bankovnim poslovima. U britanskim zemljama bave se investicijama svih vrsti, osnivanjem poduzeća, emisijom vrednosnih papira, učestvovanjem u industrijskim, saobraćajnim i trgovinskim radnjama samo t.zv. investment banks ili truks i holding kompanije. Ovim potonjima, kojima je zadaća da upravljaju, kao vrhovni organ, izvjesnim brojem poduzeća često najraznijih struka, glavni je kriterij u tome da o njima ovisna poduzeća ostaju potpuno u pozadini, ne publikuju svojih individualnih bilanaca i ne istupaju u javnost, tako te za potonju postoji samo holding kompanija. U nas je naprotiv zadržala anomalija da su se sve banke i štedionice počele baviti investicionim poslovima, trošeći povjerene im štedne uloške i vežući ulagača nolens volens¹⁵ za često vrlo problematične i dugoročne obveze. Na taj način izigrane su milijarde štednih uložaka u neracionálnim poslovima.

Čini nam se da i broj banaka u nas ne stoji ni u kakvom razmjeru s njihovim dioničkim glavnica i rezervama. Prema posljednjoj statistici, bilo je koncem godine 1933. u Jugoslaviji svega 632 banke s ukupnom dioničkom glavnicom od 2.197 milijona papirnatih, odnosno 153,8 milijona zlatnih dinara i s ukupnim rezervama od 1.529 milijona papirnatih, odnosno 107 milijona zlatnih dinara. Na jednu banku otpada, dakle, prosječno dionička glavnica od 3,5

14) Tako je propala Slavenska banka, koja je sredinom 1918. osnovana kao Narodna banka d.d. u Zagrebu, i trebala je biti glavna banka Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Ona je prva privatna banka koja je napadnuta od Narodne banke d.d. u Beogradu, a u stečaj otišle još neke druge banke. (Primorska banka d.d., Jadranska banka d.d. u Beogradu, Balkanska banka itd.) Tijekom velike svjetske krize ugrožena je i Prva hrvatska štedionica i gotovo sve hrvatske banke.

15) Nevoljno ili voljno, lat.

milijona papirnatih odnosno 245.0000 zlatnih dinara i rezerva od 2,4 milijuna papirnatih odnosno 168.000 zlatnih dinara. Dok u Jugoslaviji postoje 632 banke, ima ih u Austriji 32, u Čehoslovačkoj 114, u Engleskoj i Walesu 38 (na dionice). Prema podacima Whitakera¹⁶ ima u cijelom Britskom Carstvu 227 glavnih ("principal") banaka. I mi imamo velebanaka. Ali baš te velebanke trebale bi se podesno organizovati i izgraditi, ako će da vrše svoju misiju u našoj narodnoj privredi. Što znače za narodnu privredu velebanke u kojima su koncentrisani golemi kapitali, proizlazi najjasnije iz isporodjenja naših s engleskim bankama. Sama Barclays Bank u Londonu ima dioničku glavnica od 16 milijuna funti ili, prema tečaju početkom 1934. od Din. 240. - 3.840 milijuna, dakle za 1.643 milijuna dinara više no sve jugoslavenske banke i štedionice zajedno. Rezerve iznose 10 milijuna funti ili 2.400 milijuna dinara. Dionička glavnica i rezerve zajedno iznose, dakle, za 2.514 milijuna dinara više no dioničke glavnice i rezerve svih jugoslavenskih banaka i štedionica. A dioničke glavnice i rezerve pet londonskih velebanaka, Big Five, Barclays, Midland National Provincial, Westminster i Lloyds, iznose 110 milijuna funti ili 26.400 milijuna dinara ili 22.674 milijuna dinara više no sve jugoslavenske banke i štedionice zajedno, ili jedna desetina naše narodne imovine. Ali velebanke i po ostaloj Evropi imaju impozantne dioničke kapitale. Tako među ostalim - navedimo samo jedan primjer - Schweizerischer Bankverein ima glavnica i rezerve od 214 milijuna švicarskih franaka ili 3.210 milijuna dinara, dakle samo za 516 milijuna dinara manje no sve jugoslavenske bnake i štedionice zajedno. Ako želimo da naše velebanke, povećavši svoje dioničke glavnice, postanu prave finansijske tvrdjave u našem novčarstvu, treba da stvorimo uslove za taj razvitak.

Domaće i iseljeničke uštednje, dakle višci zarade u prije označenom smislu, pritičaće postojano i slijevati se i u buduće u banke kao jedini nacionalni novčani reservoir. Ukupna množina tog priliva reprezentiraće najveći dio našeg nacionalnog kapitala. Sasvim je prirodno da će u budućoj zaštiti uštednja u organizaciji naših banaka ovisiti hoće li, prije spomenuti, višci pritičati obilno i redovito ili će se rasuti, što thesaurirani, što u bjegstvu u inostranstvo, što uništeni u neracionalnom konsumu. Organizovati naše bankarstvo znači, dakle, zaštititi naše nacionalne uštednje i organizovati naš nacionalni kapital. O ispravnom rješenju toga problema ovisi sva naša materijalna, a donekle i moralna kultura idućih generacija.

Slobodni smo, dakle, formulirati nekoliko konkretnih predloga koje bi trebalo uzeti u pretres kod donošenja idućeg našeg zakona o bankama.¹⁷

Naši konkretni predlozi.

1. Dioničke glavnice ne bi smjele biti manje od 10 milijuna dinara, a rezerve ne bi smjele biti manje od 20 % dioničke glavnice. Potrebe manjih, naročito seljačkih kredita, trebalo bi podmirivati kod raznih vjersijskih i inih zadruga, a ne kod banaka. (prema prilikama u jugoslavenskoj privredi može se dionička glavnica od 10 milijuna papirnatih odnosno 750.000 zlatnih dinara smatrati minimumom, a da novčani zavodi mogu svoje bankovne poslove da obavljaju na jednoj, donekle solidnoj bazi./

2. Kod dioničkih glavnica koje se obavljaju u firmama banaka, u prospektima i inače, trebalo bi uvijek navesti je li potpuno uplaćena ili nije.¹⁸ Ako nije trebalo bi navesti koliko je

16) Joseph Whitaker je objavljivao godišnjake "Almanac For the Year ..." koji su služili i kao vodič gospodarstvenicima u snalaženju u privrednim poslovima.

17) Takav zakon nikada nije donešen za cjelokupno bankarstvo Kraljevine Jugoslavije, već su privilegirane državne banke osnovane posebnim zakonima. Zakon o Privilegiranoj Narodnoj banci Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca donešen je 26. siječnja 1920. Ova je banka preuzela sve podružnice Austro-ugarske banke u krajevima koji su prije bili pod Austro-Ugarskom monarhijom. Ova je banka preuzela sve poslove Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije osnovane zakonom od 6. siječnja 1884.

uplaćeno, a koliko samo upisano. Rezerve trebalo bi navoditi vazda napose, a ne, kako se često čini, zajedno s glavnicom.

3. Latentne¹⁹ rezerve trebalo bi zabraniti, jer im je vrelo često u poslovima problematične prirode.

4. Novčani zavodi, koji primaju uloške, ne bi se smjeli baviti investicionim poslovima nikakove vrste, ni osnivanjem poduzeća, ni emisijom dionica, ni učestvovanjem u raznim privrednim radnjama.²⁰

5. Između aktivnih i pasivnih poslova morao bi postojati potpuni reciprocitet. Aktivni poslovi, dakle davanje kredita, imali bi se ravnati prema pasivnim poslovima, dakle primanju kredita. Pasivni poslovi su jedini mjerodavni. Banke ne bi smjele davati drugačijih kredita nego što ih same primaju. Ako su bankine obveze kratkoročne, ne bi smjele davati dugoročnih kredita. /ogrešavanje o taj princip dovelo je do zaledjenja triju milijarda dinara nacionalnih uštedjevina većinom maloga čovjeka./²¹

6. Morala bi postojati primjerena relacija između vlastitih i stranih sretstava. Zato ulošci ne bi smjeli prekoračiti četverokratnu sumu dioničke glavnice i rezerve zajedno. Novac preko te granice mogao bi se primati samo kao depositum regulare.

7. **Kod novčanih zavoda koji primaju štedne uloške imali bi u upravi biti zastupani** pretstavnici dioničara i ulagača u razmjeru visine kapitala koji zastupaju. Aktivno i pasivno pravo glasa trebalo bi priznati svakom ulagaču koji bar godinu dana, računajući od dana glavne skupštine natrag, ima uloženu svotu od najmanje deset hiljada dinara. U statutu trebalo bi predvidjeti ukupni broj delegata dioničke glavnice i depozita na glavnoj skupštini i ukupni broj članova upravnog i nadzornog odbora. Taj ukupni broj delegata odnosno članova obiju odbora trebalo bi repartirati²² na dioničare i ulagače. Prema tomu, kako bi se mijenjala svota depozita, mijenjao bi se i razmjer u broju delegata i članova obiju odbora, koji bi imao da pripane svakoj od obih skupina. Dioničari i ulagači činili bi dvije skupine, u neku ruku dvije izborne kurije. Dioničari birali bi iz svoje sredine, u statutu predviđeni, na njih otpadajući, broj delegata za glavnu skupštinu. Svaka dionica imala bi jedan glas. Svaki dioničar imao bi, dakle, toliko glasova, koliko ima dionica. Ulagači s pravom glasa birali bi također iz svoje sredine na njih otpadajući broj delegata za glavnu skupštinu. Svaki ulagač s pravom glasa imao bi **jedan** glas bez obzira na visinu svojih uložaka. Na glavnoj skupštini birali bi delegati svake skupine s običnom većinom glasova na njihovu skupinu otpadajući broj članova upravnoga i nadzornoga vijeća. Ako bi broj ulagača s pravom glasa bio manji od broja članova upravnoga i nadzornoga vijeća, koji u smislu propisa statuta na njih otpada prema kapitalu koji zastupaju, onda bi birači bili smatrani delegatima, a nepopunjeni mandati iz radova ulagača dodijelili bi se dioničarima. /Na taj način bilo bi udovoljeno glavnoj želji ulagača da im se prizna neko učešće u upravi novčanih zavoda kojima povjeriše svoje uštedjevine. Dok je kod dioničara priznato svakom onoliko glasova, koliko ima dionica, tako te je velikim dioničarima, dakle kapitalistima, zajamčena nadmoćnost, zauzet je kod ulagača princip da svaki ulagač s pravom glasa ima samo **jedan** glas i da svaki zastupa malog čovjeka,

18) Rijetko je koja banka ili tvrtka osnovana s cijelom uplaćenom dioničkom glavnicom. Bilo je dovoljno uplatiti pola glavnice.

19) Skrivenc, lat.

20) To je aluzija na rad Prve hrvatske štedionice u Zagrebu koja je mnogo investirala u industriju, a onda je 1932. u bescjenje rasprodavala te svoje investicije jer je trebao čvrsti kapital.

21) Aluzija na Uredbu o moratoriju iz 1931. koja je spasila seljaštvo ali i mnoge banke koje su dobile zaštitu a uštedjevine ulagača bile su zaledjene, te su se onda polako oslobadala do 1941. godine.

22) Razdijeliti, franc.

kojega veći ulagači ne smiju da nadglasaju, jer mu treba omogućiti da bira kao delegate za glavnu skupštinu ljude svoga povjerenja. Da se pravo glasa priznaje samo onima koji imaju uloženo najmanje 10.000 dinara bar godinu dana, ima svoj razlog u nastojanju da se spriječi da dodju do premoći možda turbulentni sitni ulagači, koji će rado poslužiti tuđim interesima, ili cupidi rerum novarum²³ koji bi uložili kakovu svoticu samo da dodju do glasa. U propisu, da uložak mora biti uložen bar godinu dana leži jamstvo neke stabilnosti štediša, pod kojima se ne razumijevaju oni koji nekom prilikom ulože neku svotu, već oni koji **redovito** štede. Ispod 10.000 dinara ne bi bilo oportuno silaziti, jer je 10.000 dinara minimum, a da se netko može da smatra štedišom u potonjem smislu. Osim toga je u većoj svoti i potstrek svima onima malim štedišama da uštede toliko da i oni dobiju pravo učestvovanja u upravi banke kojoj povjeravaju svoje uštednje./

8. Glavna skupština imala bi se održati najkasnije 3 mjeseca iza svršetka poslovne godine. /Glavna skupština treba, naime, da se održaje dok je još interes za minulu poslovnu godinu živ i dok važne činjenice i događaji nisu potisnuti u pozadinu novijim faktima. Delegati na glavnoj skupštini treba da slušaju poslovno izvješće o minuloj godini ne kao neki **historijat**, već kao **račun** koji odgovorni faktori polažu pred nadležnim forumom prije nego što dobiju apsolutorij./

9. Kod Ministarstva Financija trebalo bi obrazovati posebno jedno bankovno odjeljenje kojemu bi bila zadaća da prati i nadzire rad svih novčanih zavoda u zemlji i pregledava i odobrava njihove bilance i račune dobitka i gubitka.²⁴ Novčani zavodi bi u tu svrhu /trebali/ da predlažu svoje dokumentovane bilance pravovremeno na odobrenje. Nijedna bilanca ne bi se smjela objaviti prije nego što je dobila odobrenje Bankovnog odjeljenja Ministarstva financija. U tom odjeljenju imala bi se da namjeste samo stručno potpuno spremna, u svakom pogledu pouzdana i u dojakošnjem svom radu iskušana lica. /Tu se pomišlja na oživotvorenje jedne institucije slične kontrolnoj instituciji poznatoj po anglosaksonskom svijetu pod imenom Chartered Accountants. Toj instituciji ima se - osim tradicionalne korektnosti i čestitosti, naročito u Britanskim zemljama - pripisati ispravno poslovanje novčanih zavoda. Tom institucijom bili bi interesi i ulagača i ostalih vjerovnika novčanih zavoda, a preko njih i javni interesi, bolje zaštićeni no kakvim bilo zakonskim kautelama²⁵ u organizaciji samih banaka. Naravno da bi uvodjenjem te institucije nadzorna vijeća kod novčanih zavoda izgubila izvjestan dio svoje samostalnosti.

10. Bilance bi se imale objavljivati polugodišnje. One bi trebalo zajedno s poslovnim izvješćem stajati na raspolaganju ne samo dioničarima, već i ulagačima.

11. Uz bilancu bi trebalo vazda publikovati i komentar koji bi imao da sadržaje jasna obavještenja po svima pitanjima od važnosti, na način kako bi to pripisalo Bankovno odjeljenje Ministarstva financija u posebnom jednom obrascu, koji bi morao biti dosta elastičan da se uzmogne da upotrebi kod svih zavoda. /Bilance i računi o dobitku i gubitku sastavljeni nejasno zaveli su već mnogog interesenta, naročito iseljenika, koji često raspolažu većim kapitalima, tako te su upućeni na banke, a opet nemaju ni potrebne naobrazbe ni stručne sprema da mogu da prosude jednu bilancu. Tako se n.pr. često publikuju samo saldi između računa vjerovnika i dužnika mjesto potpunih svota koje jedine mogu da pruže jasnu sliku./

12. Prospekte, cirkulare i ine objave trebalo bi podvrći cenzuri koju bi vršilo Bankovno odjeljenje Ministarstva financija.

23) Željni novih stvari, lat.

24) To je i učinjeno, te je Dušan Plavšić kao povjerenik Ministarstva financija dobio zadaću da kontrolira i sanira rad hrvatskih banaka koje su 1932. dobile zaštitu.

25) Osiguranjima (cautele, franc.)

13. Lažne bilance trebalo bi kažnjavati robijom.²⁶

14. Generalni direktori, direktori i ini funkcionari na vodećim mjestima novčanih zavoda imali bi da izgube, ako se ogriješe teško o propise zakona o bankama, za uvijek ovlaštenje da zauzmu u upravama novčanih zavoda slične položaje.

15. Generalni direktori, direktori i upravni vijećnici ne bi smjeli pozajmljivati novaca od zavoda kojim upravljaju, niti bi potonji smjeli da preuzimaju mjenbeno ili ino jamstvo za njihove engagemente.

16. Za ispravno vođenje poslova imali bi nositi odgovornost ne samo generalni direktori, direktori i ina lica na vodećim mjestima novčanih zavoda, već i pojedini referenti, i to ne samo krivičnu, već i privatnopravnu, potonju u smislu da jamče čitavom svojom privatnom imovinom za svaku štetu koja se u povodu njihovog poslovanja nanese bilo pojedinim klijentima, bilo čitavoj jednoj skupini vjerovnika ili dužnika dotičnog zavoda. /Traži se i krivična i privatnopravna odgovornost. Možda u konkretnom slučaju ta odredba za oštećena lica neće značiti praktički mnogo. Ali neka se malom čovjeku bar dadne utoliko zadovoljština, da ne mora da gleda kako ljudi koji naniješe štetu ne samo pojedinim skupinama klijenata, već i interesima javnosti i dalje ostaju na vodećim mjestima i time truju moral našeg javnog života.²⁷

Možda će reći netko da reforme koje predlažemo idu predaleko i da diraju i privrednu slobodu privatnih preduzeća. Bilo bi, međutim, pogrešno smatrati banke, kako se to čini, **privatnim poduzećima**. Banke su isto tako javnokorisna poduzeća kao i željeznice i pošte. Država je interesovana da se njima povjerene nacionalne uštednje ne upropaste. Jer to je u glavnom novac maloga čovjeka. Preko toga maloga čovjeka prelazilo se dosada vazda na dnevni red, premda je on na **svojim** leđjima nosio vas teret prošlosti kod stvaranja i izgradnje ove naše narodne države i premda ćemo samo na njegovim leđjima moći da saznamo zdravu narodnu budućnost. Uvažujući dolično maloga čovjeka, uvažićemo indirektno i iseljenika u njemu, koji će nam tu pažnju uzvratiti svojim povjerenjem i spremnošću i opet slati i nositi obilato svoje uštednje u Stari Kraj.

To su naše misli i želje koje ispred jednog milijuna jugoslavenskih iseljenika i povratnika, koji pretrpješe sva iskušenja u tuđini i sva razočaranja u domovini, a opet vazda sačuvaše čistu ljubav prema Starom Kraju, u svoj/oj/ iskrenosti iznosimo na razmišljanje i uvaženje pred našu narodnu vladu. Mi smo uvjereni da ta narodna vlada niti može niti hoće da preko tih želja predje na dnevni red.

SAVEZ ORGANIZACIJA ISELJENIKA U JUGOSLAVIJI:

Organizacija iseljenika - Zagreb; Jugoslavensko Iseljeničko Udruženje - Split; Organizacija Iseljenika - Osijek; Družba Sv. Rafaela - Ljubljana; Organizacija Iseljenika - Sarajevo; Narodni Izseljenički klub - Ljubljana; Organizacija Iseljenika - Trebinje; Organizacija Iseljenika - Kotor; Organizacija Iseljenika - Kraljevica - Šmrika; Organizacija Iseljenika - Gospić; Organizacija Iseljenika - Korčula; Organizacija Iseljenika - Jasenovac na Savi; Organizacija Iseljenika - Dubrovnik; Organizacija Iseljenika - Rečica; Organizacija Iseljenika - Rakovica. Povjereništva: u Smiljanu, Bakarcu-Križišću, Praputnjaku, Hreljinu, Novome, Bribiru, Crikvenici i Milni.

26) Mnoga velika poduzeća, osobito drvene struke, izrađivala su dvostruke bilance. U lažnim bilancama iskazivalo bi se poslovanje negativno te bi tako tvrtka bila oslobođena plaćanja porca na dohodak u zemlji. Istovremeno u pravim bilancama, koje su obično bile vezane uz prodajne centrale u Londonu ili u Švicarskoj, iskazivana je dobit i isplaćivane visoke dividende.

27) To je ponovno aluzija na Ćiru Kamčarova koji je upropastio Jadransku banku a sam izašao iz te manipulacije kao bogat čovjek ili Augusta Praprotnika koji je to isto učinio sa Slavenskom bankom, te je kasnije djelovao u Sloveniji kao ugledan privrednik.

ORGANIZACIJE U ISELJENIŠTVU:

Savez jugoslavenskih radnika "Kraljević Andrej" - Metz (Francuska); Podružnice Družbe Sv. Rafaela u inostranstvu; Jugoslavenski Klub - Auckland (New Zealand); Jugoslavenski Društveni Klub - Dargaville (New Zealand); Jugoslavenski Klub - Sydney (Australia); Organizacija Isljenika Of. "La Valparaiso" - Pampa, Antofagasta (Chile); Jugoslavenski Dom u Chile - Santiago (Chile); Jugoslavensko Kanadsko Udruženje - Toronto.

ZA SREDIŠNJU UPRAVU SAVEZA ORGANIZACIJA ISELJENIKA:

Tajnik:
Drago F. Andričević,

Pretsjednik:
v.r. Milan Marjanović, v.r.
Žig izvršnog odbora Saveza organizacije
iseljenika Zagreb.

Summary

**The Memorandum of the Emigrants' Union of Zagreb
from the year 1934 - on the status of their capital in Yugoslavia
and the request for its protection**

Mira Kolar-Dimitrijević

In the year of the culmination of the great economic crisis, numerous banks in our area have gone bankrupt, carrying with them the savings of many of our emigrants. The "Memorandum for the protection of the emigrants' savings as an important part of the national capital", from the year 1934, points to the value of the emigrants' savings which have entered the country and consolidating thereby the state finances.

The Memorandum in question requested protection of the emigrants' capital through a reorganisation of domestic banks, as well as the application of strictest measures. The ideas stated in the Memorandum by Milan Marjanović and Drago Andričević were extraordinary and the document has been sent to the Minister of Trade and Industry, Mr. Juraj Demetrović, in Belgrade, in order for those ideas to be implemented in the new Bank Law. However, not wanting to accept any obligations of the proposed kind, the bankers gave up the law. The Memorandum pointed out to the fact that the state has been functioning normally while the emigrants' capital was flowing into the country, and that it could be considered a moral obligation for the state to pass the new banking law, thereby accepting not only the control but also a sort of self-management and democratisation of running the banks; with an equal (50%) presence of investors in the bank management.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LV
ZAGREB 2002.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LV, str.1-296, Zagreb 2002.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić
Josip Vrandečić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky